

Wie is er bang voor geweld?

Recensie van: WILLEM SCHINKEL (2005) *Aspects of violence*. Rotterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam, 443 p.

Na het lezen van Schinkels dissertatie is de prangende vraag: ‘wat is dit voor boek?’. Want: een conventioneel sociaal-wetenschappelijk proefschrift is het zeker niet. Daarvoor is de afbakening van het probleemveld te losjes, de toon dikwijls te ironisch en de aanpak te veelzijdig. Het is eerder een verzameling essays waarin geweld op allerlei manieren in beeld wordt gebracht. Dit leidt tot een speelse mengeling van sociologische reflexiviteit en filosofische kritiek. Schinkel heeft duidelijk geen moeite met schakelen tussen tradities, disciplines en onderwerpen. Sterker nog, hij bekritiseert sociaal-wetenschappers die hun vak zouden willen afbakenen aan de hand van al te vaak twijfelachtige en arbitraire criteria. *Aspects of violence* laat zien hoe zij zich zouden kunnen weren tegen een dwingende specialisatietrend in hun vakgebied. Schinkel hekelst daarbij de groeiende dwang om ‘relevant’ onderzoek te doen. Die relevantie houdt namelijk dikwijls in dat sociologen minder invloed krijgen op de probleemdefinitie van hun onderzoek.

Specialisatie in de sociale wetenschap is volgens Schinkel een diepgaand probleem, omdat ons begrip van wat die

wetenschap eigenlijk inhoudt en hoe deze bedreven zou moeten worden verre van compleet of adequaat is. Een versnippering van de sociale wetenschap maakt dat de vraag naar de basis ervan vergeten wordt of zelf een specialisme wordt. Meerdere malen meldt Schinkel dat hij het zelf ook niet weet, maar dat juist de erkenning van die toestand belangrijk is. Ditzelfde komt terug in de manier waarop Schinkel realisme en constructivisme vermengt in wat hij zelf *fractured realism* noemt. De sociologische praktijk zal een meervoud aan perspectieven – deterministische, formalistische, fenomenologische, systeemtheoretische analyses – in zich moeten verenigen om een overhaaste reductie van het ‘object’ te kunnen weerstaan.

Geweld is niet zomaar een voorbeeld of testcase waarmee deze kritiek op de sociologische praktijk wordt uitgewerkt. Schinkel presenteert geweld als een realiteit die het meeste van sociale wetenschappers vraagt. Een analyse van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar geweld zou daarom de mankementen van de sociologie in een scherp licht kunnen stellen. Geweld fungeert niet alleen als lens, maar ook als basis van

een sociologische zelfkritiek. Voor Schinkel heeft het sociologische onderzoek naar geweld een speciale status. In dat onderzoek zal de sociale werkelijkheid namelijk altijd een zeker geweld worden aangedaan omdat alleen bepaalde aspecten van die werkelijkheid naar voren zullen komen. Om te weten hoe wij kennis nemen van de sociale werkelijkheid, zullen wij moeten weten hoe wij deelnemen in en aan geweld. Deze directe verbintenis tussen sociale wetenschap en geweld wil Schinkel in zijn boek beschrijven.

‘... (social science’s) operational process is where violence always already takes place, since the violence of social science is related to its necessarily one-sided observation of social phenomena – such as violence’ (426).

Schinkel hanteert een fundamenteel reflexieve methode en contrasteert die methode met ander onderzoek naar geweld. Die onderzoeken worden volgens Schinkel gekenmerkt door ‘biafobie’, ofwel: angst voor geweld. In een biafobische analyse wordt geweld zelf niet onderzocht, maar het destructieve effect dat van geweld uitgaat. Deze vervanging van geweld door iets anders blijft echter meestal impliciet. Hierdoor blijven zowel een helder concept als de productiviteit van geweld buiten beeld. Zonder zelf te willen vervallen in een enkelvoudige methode probeert Schinkel autotelisch geweld te nemen als een mogelijke ingang tot een helder begrip van geweld, omdat juist hier geweld niet vervangen kan worden door iets anders (bijvoorbeeld door liefde,

voorspoed, winst, angst, alcohol, haat, conflict enzovoort). Autotelisch geweld is niet te koppelen aan andere variabelen, die dan risicofactoren kunnen gaan heten, maar verwijst naar de inherente gewelddadigheid van interactie en kennis. Sterker nog, het verwijst naar een wil tot geweld, de onvermijdelijke bepaling van de ander en het streven om aan een bepaling door de ander te ontsnappen. Steeds probeert Schinkel aan te geven hoe een verdringing van de mogelijkheid van autotelisch geweld een biafobisch discours in stand houdt. Hij gebruikt daarbij een bonte verzameling voorbeelden om de kenmerken van het biafobische discours te ontvouwen. De sociologische en filosofische discussies die daaraan ontspruiten, zijn steeds prikkelend, maar worden wel door Schinkel naar zijn hand gezet. Hij kiest ervoor om de reikwijdte van zijn kritiek aan te tonen, maar het is de vraag of hetzelfde niet haalbaar was aan de hand van een meer toegespitste analyse.

Volgens Schinkel is geweld niet concreet te definiëren. Geweld is een aspect van iedere sociale situatie. Schinkel ontleent het begrip ‘aspect’ aan Wittgenstein, die het ontwikkelde om aan te geven dat iedere waarneming een selectie behelst, waardoor bepaalde aspecten naar voren komen en andere onzichtbaar blijven. Net als bij Wittgenstein leidt dit idee bij Schinkel niet tot relativisme. Het gaat er juist om aan te tonen dat alleen concrete en daarmee selectieve waarnemingen zinvol zijn. Schinkel meent dat geweld een rol speelt in sociale situaties, maar niet altijd op de voorgrond hoeft te staan. De vraag is niet of er geweld is, maar in

welke vorm en hoe dat geweld in stand gehouden wordt. Sociale wetenschappers zouden zich moeten afvragen hoe geweld zich actualiseert en wat het mogelijk maakt, maar doen dat niet omdat de praktijk van de sociale wetenschap zelf gebaseerd is op een vorm van geweld. In plaats hiervan richt onderzoek naar geweld zich op datgene waarin geweld effect heeft en kan de sociologische blik van geweld worden afgewend. In die zin is *Aspects of violence* een lange, gefragmenteerde reflectie op de constitutie van de sociaal-wetenschappelijke praktijk en het onderzoek naar geweld in het bijzonder.

Schinkel werkt een flinke lijst met mogelijke definities van geweld af. Hij laat nauwgezet zien hoe die definities in elkaar zitten en waarin ze van elkaar verschillen. Tegelijk probeert hij te laten zien hoe de tekortkomingen van deze definities uiteindelijk overeenkomen. Ze brengen alle een gedeelte van geweld naar voren (beschadiging, pijn, onrecht), maar maken de gewelddadigheid van die definitie zelf onzichtbaar. Ze houden dus alle een vorm van ‘aspectblindheid’ in. Hier wijst Schinkel op een cruciale overeenkomst tussen een beperkt begrip van geweld en het begrijpen van geweld, dat noodzakelijk beperkt is. Schinkel poogt daarop alsnog, wellicht tegen Wittgenstein in, een algemeen begrip van geweld te ontwikkelen. Zowel geweld als het noodzakelijk gewelddadige begrip ervan behelzen namelijk een *reductie*. Schinkel gebruikt het zelfaffirmatieve karakter van deze verhouding als basis voor een ontologische definitie van geweld. Ondanks dat ons reductieve begrip van

geweld gewelddadig is, maakt dat direct weer duidelijk wat geweld is: reductie. Heideggers onderscheid tussen ontisch en ontologisch fungeert nu als de context waarin reductie moet worden begrepen. Iedere actualisatie, ieder ontisch zijn, houdt een reductie in en wanneer dat vergeten wordt, verdwijnt de mogelijkheid tot een contrareductieve dynamiek.

‘Violence is precisely that aspect of human interaction which consists of a reduction of being, of selection of ontological aspects and non-selection of others ... The question of violence now hinges on the potential to realize potential, i.e., on the possibility of changing the aspect of the other’ (93).

Het is jammer dat Schinkel weinig aandacht besteedt aan de vraag hoe een verandering van perspectief dan precies kan worden uitgevoerd en welke intellectuele middelen een variatie van perspectieven bespoedigt. Juist doordat hij zelf voortdurend van perspectief wisselt, wordt slechts gedeeltelijk duidelijk hoe die perspectiefwisselingen worden gemaakt.

Op grond van zijn definitie presenteert Schinkel vervolgens een typologie van geweld waarin soorten geweld niet worden beschreven aan de hand van de verschillende oorzaken, effecten of locaties die dat geweld kan hebben, maar aan de hand van de transformaties die geweld kan ondergaan. Hij ontwerpt een *trias violentiae*, waarin de onderlinge verbanden tussen privaat, statelijk en structureel geweld centraal komen te staan. Staatsgeweld kan, bijvoorbeeld, als historische transformatie van privaat geweld bestudeerd worden en structu-

reel geweld kan in verband worden gebracht met de ontwikkeling van de staat als agent van differentiatie. Schinkel laat daarbij steeds zien op welke manier dit model ingrijpt in gevestigde ideeën over macht, staatsvorming, agressiviteit en maatschappelijke differentiatie (om maar wat te noemen). Centraal staat de manier waarop ons huidige begrip van geweld gedomineerd wordt door het idee van privaat en fysiek geweld. De *trias violentiae* moet deze dominantie doorbreken door privaat en fysiek geweld te conceptualiseren als specifieke transformaties van andere vormen van geweld. Daarnaast geeft het schema conceptuele handen en voeten aan de autopoëtische en autotelische aspecten van geweld. De kern van Schinkels betoog wordt gevormd door het idee dat geweld zichzelf reproduceert. Aan de hand van zijn schema laat hij zien wat dat zou kunnen betekenen. Zo stelt hij voor om geweld op een radicaal nieuwe manier te gaan onderzoeken. Ten eerste moet geweld in verband worden gebracht met andere vormen van geweld. Het reproductieproces van geweld moet beschreven worden als de aaneenschakeling van specifieke reducties. Ten tweede moet onderzocht worden hoe geweld een bepaalde verhouding tot de ander mogelijk maakt en produceert. Daarmee impliceert Schinkel ook meteen een kritisch uitgangspunt voor sociologisch zelfbewustzijn, omdat reflexieve sociologie een begrip van haar eigen verhouding tot de ander en daarmee van haar eigen gewelddadigheid behoeft.

Naast de conceptualisering van

geweld bekritiseert Schinkel ook verklaringen van geweld. Het geweld waarop deze verklaringen zelf gebaseerd zijn – een onderscheid maken tussen gewelddadig gedrag en niet-gewelddadig gedrag, zoals communicatie, zorg, autoriteit, plicht – wordt in deze verklaringen verborgen. Er wordt bepaald gedrag verklaard, maar de vraag waarom dat gedrag gewelddadig is, wordt niet gesteld en blijft onbeantwoord. Bovendien houden verklaringen vaak een gelijktijdige individualisatie en de-individualisatie van geweld in. De variabelen worden gemeten op het niveau van het individu, alsof het individu zomaar de eenheid van geweld zou zijn, terwijl die variabelen het individu tegelijk uiteenleggen in niet-persoonlijke (want vergelijkbare) invloeden. *Habitus* en *diathesis* worden door Schinkel aangevoerd als interessante kandidaten voor het conceptualiseren van de wisselwerking tussen omgeving en het gewelddadig gedrag van individuen. Daarnaast bepleit Schinkel een methodologisch eclecticisme van deterministisch en formalistisch onderzoek. Het is noodzakelijk dat verklaring en interpretatie van geweld met elkaar in verband worden gebracht. Anders verliezen wij het oog op de gewelddadigheid van de sociale wetenschap zelf. Nergens in het boek lijkt de wisselwerking tussen sociologie en filosofie, tussen onderzoek en conceptualisering, sterker dan op dit punt.

De wisselwerking tussen sociologie en filosofie zoals Schinkel die hanteert, brengt ook een belangrijke beperking van zijn boek naar voren. De kern van Schinkels conceptuele raamwerk bestaat uit filosofische concepten die primair

zijn ontwikkeld met betrekking tot visuele waarneming en bewustzijn. De fenomenologische analyse van die waarneming transporteert Schinkel naar een sociologisch blikveld. De vraag is echter of Schinkels visualistische terminologie (zichtbaarheid tegenover blindheid) ook meer is dan een handige, filosofisch geïnspireerde analogie? Het leidt er in elk geval toe dat zijn analyse begrepen kan worden als een radicale vorm van perspectivisme. Dat is niet per se een probleem en Schinkel gaat zich niet te buiten aan de analogie tussen visuele en sociale werkelijkheid, maar hij werkt er geenszins aan om de innige relatie tussen filosofie en sociologie verder te kwalificeren. Hij lijkt zelfs te suggereren dat iedere grensbepaling tussen de twee zijn eclecticisme zou beperken. In dat geval denk ik dat Schinkel een verkeerd beeld heeft van grenzen. Hij verwacht veel van een *meshwork* van perspectieven en laat zelf zien hoe zo'n aanpak eruit zou kunnen zien, maar dreigt soms in een 'wie het weet mag het zeggen'-methode te verzanden, alsof het helemaal niet meer uitmaakt dat weten

steeds in en uit een bepaalde praktijk moet worden begrepen. Op deze manier kan filosofie niet veel meer zijn dan een denkvijver, waaruit een slimme socioloog eens een idee kan vissen.

De menging van domeinen kan gerelateerd worden aan Schinkels terugkerende standpunt dat ons begrip van geweld altijd een gebrek behelst, vooral wanneer er geen reflectie plaatsvindt op de manier waarop dat begrip tot stand wordt gebracht. De vraag is of Schinkels aanpak ook daadwerkelijk de vernieuwing teweeg kan brengen die hij nastreeft. Die aanpak trekt zich niets aan van gevestigde gebruiken in het sociologische schrijven en dat is boeiend, maar Schinkel komt tijdens al dat mengen te weinig toe aan een differentiatie van domeinen en het systematiseren van zijn benadering. Dit doet niets af aan de kracht van zijn betoog voor een reflexieve sociologie, maar brengt die reflexieve sociologie zelf niet per se scherper in beeld. Er spreekt een enorme en indringende energie uit *Aspects of violence*, maar ook die energie zal bedwongen moeten worden.